

האב, הבן והרוח הגלילית

אנשי הגליל נבדלו תמיד מאנשי המרכז, ואין זה מפתיע ששם צמחה הנוצרות בהנהגתו של ישו. תוואי השטח והריחוק אפשרו לבני הדת הנודפת להסתתר עד שהתחיל תור הזהב של הנוצרות במאה הרביעית

מראשית הנוצרות התקיים קשר הדוק בין המאמינים לבין הגליל | Shutterstock /ASAP

יותם יעקבסון

הגליל: כר פורה לרעיונות מתריסים

מאז ימי קדם נודעה אוכלוסיית הגליל בנבדלות ובשונות שלה. אם להסתמך על המקורות התנ"כיים, מאז ראשית ההתיישבות הישראלית בימי יהושע בן נון היה נתק בין שבטי ישראל שהתנחלו בגליל לשאר השבטים. בין שבטי הגליל (אשר, זבולון, נפתלי, יששכר ומחצית שבט דן) לשאר השבטים היה חיץ טופו־גרפי שבו ישבו גויים - עמק יזרעאל ועמק חרוד. יוסף בן־מתתיהו תיאר בכתביו את אנשי הגליל כאנשי מלחמה מנעוריהם. במקורות שונים מסופר כי להבדיל מאנשי יהודה, שחסו על ממונם, יהודי הגליל חסו על כבודם ונלחמו בכל מי שפגע בו.

יהודי הגליל נבדלו מאנשי יהודה בטקסי הנישואין, בדיני האבלות ובאופן שבו ציינו את חלק מחגי ישראל. אפילו בענייני כשרות נהגו חלקם אחרת מהלכת יהודה. למשל, רבי יוסי הגלילי נהג לפרש את המשפט "לא תבשל גדי בחלב אמו" כפשוטו, והתיר לתלמידיו לאכול עוף בחלב. גם ההגייה הגלילית נבדלה מהגיית בני יהודה. בני הגליל החליפו תדיר בין ח' וה', ע' וא', והעלייה לתורה נאסרה עליהם מחשש שיאמרו חלילה "לא יהללו שם קדשו" במקום "לא יחללו שם קדשו".

ישו נמלט לצפון הכנרת, הפך למנהיג הדייגים באזור וחולל נסים | Shutterstock / ASAP

מסופר שישו החיה בן של אלמנה בגבעת המורה, ליד נין | צילום: יותם יעקבסון

לצד זיקת יהודי הגליל לירושלים, תמיד התקיימו באזור רעיונות מתריסים, שתבעו שגם לגליל, ולא רק ליהודה, המחזיקה באתר הפולחני הקדוש, יהיה מקום של כבוד, אם לא בקדושה לפחות בהלכה. רעיונות אלו הגיעו לשיאם במאה ה-16, בתקופת תור הזהב של צפת, אולם פה נעסוק בתקופות מוקדמות בהרבה.

ארץ הנרדפים

התוואי הטופוגרפי ההררי והמבודד של הגליל וריחוקו מדרכים ראשיות ומהשגחה שלטונית צמודה היוו יתרון עבור כל מי שחפץ להסתתר. אפשר לחלק את הנמלטים לגליל לשני סוגים. הסוג האחד - אנשים שהחזיקו ברעיונות קיצוניים והעדיפו חיים מבודדים ונבדלים מהחברה (וגם היום קיימים בגליל יישובים שרעיונותיהם נתפשים כחריגים מהמקובל בחברה); הסוג השני - פורעי חוק ומורדים בשלטון, שנמלטו לאזורי ההר כדי להסתתר.

מאז תחילת התפתחות הדת הנוצרית התקיים קשר הדוק בין המחזיקים באמונה הנוצרית לבין אדמת הגליל ונופיו. ישו (או בשמו העברי, ישוע) נולד אמנם בבית לחם, אולם העביר בנצרת את רוב ילדותו ונעוריו. לאחר שבאחת השבתות קרא ישו בתורה בבית הכנסת והעניק פרשנות פרטית משלו לספר ישעיהו (לוקס, ד', 16-30), הוא נרדף על ידי בני עירו ונמלט על חייו. כפליט הגיע לאזור הספר בצפון הכנרת, שם התקבל בקרב קהילת הדייגים הענייה ובמהרה הפך למנהיגה. הוא חולל מעשי פלאים, נשא דרשות סוחפות ומשך אחריו תלמידים. ישו יצא נגד השחיתות של השלטון הכוהני בירושלים, הוא עשה נפשות לרעיונותיו בגליל והגיע לירושלים כשהוא אהוד על פלגים מסוימים באוכלוסייה.

ישו חולל כמה נסים ידועים: בכפר כנא מצפון לנצרת הוא חולל נס שהציל את כבודו של זוג ביום חתונתו (יוחנן, ב', 11-1); בכפר נין בשיפולי גבעת המורה הוא החיה בן של אלמנה, שהיה אמון על פרנסת המשפחה (לוקס, ז', 11-17); ואילו בפסגתו של הר גבוה, המזוהה כיום עם הר תבור, הוא השתנה לנגד עיניהם המשתאות של שלושה מתלמידיו. גופו היה אפוף אור, ומשה ואליהו ירדו משמים ושוחחו עמו (מתי י"ז, 1-13).

הקהילה הראשונה שהתקבצה סביב ישו היתה גלילית. רק לאחר שקנה את מעמדו בקרב דלת העם הגלילית הוא עשה דרכו לירושלים והתעמת ישירות עם האצולה הירושלמית, שהיתה מקורבת לשלטונות הרומיים. עם היפרדותה של תנועת המחאה הישועית מחיק היהדות והפיכתה בהדרגה לדת נפרדת, הוקעו הנוצרים על ידי היהודים ונרדפו גם על ידי הרומאים. האמונה הנוצרית קוימה בסתר, מכיוון שכל מי שנתפס מקיים אותה הוצא להורג. גם בתקופה שלאחר מותו של ישו נמלטו יהודים-נוצרים לגליל מרדיף-תם של כוהני ירושלים ומאימת הלגיונות הרומיים.

מבירא עמיקתא לאיגרא רמא

במרוצת הזמן התהפכו היוצרות והנצרות התחזקה. בשנת 70 לספירת הנוצרים, בדיוק כשם שניבא ישו (מתי, כ"ג, 37-39), חרבו ירושלים והמקדש, מעוז הכוהנים המנסים להנציח את נחיתות הגליל והמתנגחים בנצרות.

כ-50 שנה מאוחר יותר, בשנת 132 לספירה, פרץ מרד בר כוכבא, שהמיט כליה על היישוב היהודי בחבל יהודה. יהודי הגליל נפגעו הרבה פחות, אך באותם ימים חלק מהם, וכן חלקים הולכים וגדלים בקרב משפחות האצולה הרומיות, כבר קיימו את הדת הנוצרית בסתר.

בעלי האמונה הנוצרית ידעו עדנה גדולה בשליש הראשון של המאה הרביעית לספירה. בשנת 313 לספירה אסר הקיסר קונסטנטינוס לרדוף את הנוצרים. במסמך המכונה "אדיקט מילאנו" (צו מילאנו), ששיגר לכל רחבי ממלכתו מהעיר מילאנו, הודיע הקיסר שהנצרות היא דת מותרת ורדיפתה אסורה. לאחר 11 שנים נוספות קיבל קונסטנטינוס את הנצרות כדתו שלו והצהיר שמעתה זו דתה הרשמית של האימפריה. אמו של קונסטנטינוס, הלנה, הגיעה לארץ בחיפוש אחר האתרים הקדושים שפקד ישו בחייו הארציים והקימה בהם כנסיות. בהדרגה זוהו האתרים שבהם פסע ישו בגליל והם התקדשו בזה אחר זה. מאז נהנתה הקהילה הנוצרית בגליל מייחוס מיוחד בשל סמיכותה למקומות

בוצרת העביר ישו את רוב ילדותו ונערותו | mignic/Istock

נוצרים בגליל: הפלגים והמוקדים

כיום קיימים בגליל הישראלי והלבנוני מרכזים נוצריים גדולים. המרכז הגדול ביותר, שהוא גם החשוב ביותר מבחינה דתית (בשל מעמד הבשורה למרים) הוא נצרת, אולם קהילות נוצריות גדולות חיות גם בערים ובכפרים רבים אחרים. יש יישובים שבהם רוב נוצרי כמעט מוחלט, למשל מעיליא, פסוטה וגוש חלב. ביישובים אחרים חיים הנוצרים בסמיכות למוסלמים ולדרוזים, למשל בראמה ובכפר כנא (שבו חיים נוצרים קתולים ואורתודוקסים), בשפרעם, במע'אר, בסח'נין, בכסרא ובסמיע. חרף החיים המשותפים, קיימת הפרדה כמעט מלאה בין בני הדתות השונות, לפי מתכונת "כבדהו וחשדהו". לעתים נוטים היחסים יותר לחשד ופחות לכבוד, ונדיר מאוד שנערכות חתונות מעורבות.

החברה היהודית בישראל נוהגת להתייחס למאמיני הדת הנוצרית כאל מקשה אחת, אולם ההבדלים בין הפלגים השונים גדולים לא פחות מההבדלים בין חסידים לפרושים. בני הקהילה הנוצרית בגליל שייכים ברובם לפלג

הקדושים. הקהילה הנוצרית זכתה בעדנה כלכלית בזכות מתן שירותים לעולי הרגל ומכירת תוצרת חקלאית כמו שמן זית ויין גליליים, שנעשו לפתע מוקדשים לנוצרים מרחבי העולם.

מצב הנוצרים הורע מעט בשלטון האסלאם, במחצית השנייה של המאה השישית, והשתפר מאוד במהלך השלטון הצלבני (במאות ה-11 עד ה-13). בתקופת השלטון הממלוכי והעות'מאני (במאות ה-13 עד ה-20) הנוצרים הוכפפו שוב לאמונה המוסלמית. נאסר עליהם להקים כנסיית גבוהות ממסגדים ולעתים אף נאסרו עליהם פולחנים פומביים ומשרות מסוימות.

הקהילה הנוצרית בגליל קיימת מזה כ-2,000 שנה, מאז ימיו של ישו, בעתות שפל וגאות. בתקופת מלחמת העצמאות ב-1948 גורשו כפריים רבים מבתיים ואחרים ברחו, ואוכלוסיית הגליל הערבית, שמנתה נוצרים רבים, הידלדלה. בין הפליטים היו נוצרים שהותירו מאחוריהם משקים חקלאיים משגשגים, בתים מרשימים (לעתים בתי אחוזה של ממש) וכנסיות שנותרו מאז דוממות.

הר הקפיצה ליד נצרת, ממחוזות ילדותו של ישו | צילום: יותם יעקבסון

האתרים שבהם פסע ישו בגליל התקדשו בזה אחר זה | Shutterstock / ASAP

הקתולי ולפלג האורתודוקסי. מי שההבדלים בין הפלגים נהירים לו, יוכל להבחין ביניהם בקלות לפי מראה הכנסייה, אופן קיום הפולחן או התלבושת של אנשי הדת.

עד שנת 1054 לספירה לא היתה למעשה כל הבחנה בין אורתודוקסים לקתולים. הפילוג ביניהם אירע בשלבים מאז ראשית המאה התשיעית. בחג המולד של שנת 800 מינה האפיפיור לאו השלישי את קרל הגדול לקיסר רומא בכ־ נסיית פטרוס הקדוש בוותיקן. במעשה זה קרא האפיפיור תיגר על מעמדה של האימפריה הביזנטית כירשת החוקית של רומא. המינוי אפשר לקרל הגדול לצאת במסע כיבושים נרחב בשטחי הביזנטים בצפון איטליה. בשנת 812 נאלצה הקיסרות הביזנטית להכיר בקרל הגדול כקיסר רומא.

במהרה הפך הפילוג הפוליטי לבעל סממנים דתיים ותוקף הלכתי. הפלג האירופי כינה עצמו קתולי (שפירושו "עולמי"), והפלג המזרחי כינה עצמו אורתודוקסי (שפירושו "ההולך בדרך הישר"). הקתולים קידשו צלמים תלת ממדיים, ואילו בעולם האורתודוקסי רק האיקונות קדושות. בעוד שבעולם האורתודוקסי מאמינים כי מהאב נובעים רוח הקודש וישו, אצל הקתולים ישו, הבן, נובע מהאב ומרוח הקודש. שפת התפילה האורתודוקסית היא יוונית, ואילו הקתולים מבכרים את הלטינית.

יש שתי עדות נוצריות נוספות. הקהילה היוונית־קתור־לית (שייצוג מכובד שלה קיים בכפר מעיליא), שהיתה בעברה אורתודוקסית, העתיקה בשנת 1724 את נאמנותה לוותיקן ולעולם הקתולי. למרות כפיפותה לוותיקן נשמר מראה ככנסייה אורתודוקסית. שפת התפילה בה עודנה יוונית (ובמקרים רבים בארץ - ערבית), אין בה צלמים תלת ממדיים ואת המזבח שלה מסתיר קיר איקונות (איקונוס־טזיס), החסר בכנסיות קתוליות.

בני פלג נוסף הם המארונים, שחיו בעבר בכפר בירעם וכיום מרוכזים בג'יש (גוש חלב). במשך מאות שנים היוו המארונים, הקרויים כך על שם הקדוש מארון, פלג כנסייתי עצמאי ונבדל ששלט על אזור ההר הלבנוני. במאות ה־17 וה־18 הלכה האימפריה העות'מאנית ונחלשה והמעצמות האירופיות עשו כל שביכולתן כדי להשתלט על נתחים הר־לכים וגדלים ממנה. בשנת 1638 הודיעה צרפת שהיא מגנה על כל הקתולים החיים באימפריה העות'מאנית, ובכלל זה המארונים. בשנת 1736 הצטרפו המארונים לכנסייה הקתולית, אולם הבטיחו לעצמם את הזכות לשמור על שפת הפולחן הקדומה שלהם, ארמית, ואת הזכות למנות את ראשי העדה. ☉

כנסיית החתונה בכפר כנא | צילום: שרון רגב | sharonrgph@gmail.com

הר תבור: במקום שישו חווה הארה הוקמה כנסייה | צילום: יותם יעקבסון

יותם יעקבסון - מורה דרך בארץ ולאורך נתיבי הסחר הקדומים באסיה. מלמד ומרצה במוסדות שונים, כותב yotam.jac@gmail.com 057707777